

İSLAM TARİHİ II

DR. HALİDE ASLAN

Dört Halife Döneminde İdari ve Mali Yapı, Medeniyet ve Kültür

Konular:

- *İdari Yapı
- *Mali Yapı
- *Askeri Yapı
- *Adli Yapı
- *Medeniyet ve Kültür

Dört Halife Döneminde İdari ve Mali Yapı, Medeniyet ve Kültür

Kaynaklar:

- * Mustafa Fayda, "Hulefayı Raşidin", **DİA**, XVIII, 324-338.
- * Sabri Hizmetli, **İslâm Tarihi**, Ankara, 2001.
- * İbrahim Sarıçam, **Hz. Ebu Bekir**, Ankara, 1996.
- * Ahmet Ağırakça, **Hz. Ömer**, İstanbul, 1994.
- * Ahmet Ağırakça, **Hz. Osman**, İstanbul, 1994.
- * Ethem Ruhi Fiğlalı, **İmam Ali**, Ankara, 1996.

Dört Halife Döneminde İdari ve Mali Yapı, Medeniyet ve Kültür

İdari Yapı:

Vilayetlerin İdaresi

- Vilayetlerin başında Hz. Ömer dönemine kadar vali bulunmaktaydı.
- Hz. Ebu Bekir Hz. Peygamber'in göreve getirdiği valileri değiştirmemiş, ancak gerek gördüğünde bu valilerin de görüşlerini alarak daha iyi hizmet vereceklerin tahmin ettiği görevlere getirirdi. Mesela Amr b. As'ı Uman valiliğinden alıp Suriye ordularının başına göndermiştir.
- Hz. Ebu Bekir dönemindeki vilayetler Mekke, Taif, San'a, Hadramevt, Havlân, Zebîd, Rima', Cened, Bahreyn, Necren, Cüreş (Hz. Peygamber dönemiyle aynı)
- Hz. Ebu Bekir ihtiyaç halinde yeni vali atanmıştır. Muhacir b. Ebu Ümeyye Yemen'deki ridde hareketleriyle mücadelede büyük başarılar elde etmiş ve vali olarak atanmıştır.

Dört Halife Döneminde İdari ve Mali Yapı, Medeniyet ve Kültür

- Yeni fethedilen Irak ve Suriye'de ordu komutanları aynı zamanda valilik görevi de yapıyordu.
- Hz. Ömer'le birlikte, yeni fetihlerle sınırlar genişledi, idareyi kolaylaştırmak için yeni düzenlemeler yaptı.
- Hz. Ömer devleti büyük vilayetlere ayırdı: Ahvaz ve Bahreyn, Sicistan, Mekran ve Kirman, Taberistan, Horasan, Kue, Basra, Faris, Musul, Dimeşk (Şam), Hıms, Filistin, Mısır, Yemen, el-Cezire.
- Hz. Ömer döneminde vali veya emir/amil diye isimlendirildi. İlk emir Muğire b. Şu'be idi.
- Kazai ve mali işleri genel idareden ayırdı. Hz. Ömer kazai işler için kadıları, haraç ve zekat işleri için ayrıca memurlar tayin etti.
- Kadılar ve harac amileri halife tarafından tayin ve azledildi.
- Hz. Ömer döneminde vilayetlerin her birinde: vali, katip, divan katibi, harac memuru, ahdâs (emniyet görevlisi), haznedar, kadı ve ordu komutanı bulunurdu. Bazen bu görevlerin hepsi tek şahısta toplanırdı.

Dört Halife Döneminde İdari ve Mali Yapı, Medeniyet ve Kültür

- Valiler merkezî hükümet tarafından tayin edilirdi.
- Valilere bağlı ilçelerde mülkiye memurları, kadılar, defterdarlar bulunurdu.
- Beldelerde, tahsildarlar görev yapar, bunlar mahiyetiyle birlikte çalışırdı.
- Hz. Ömer memurlarını ehil kişilerden seçer, görev yerlerine gitmeden önce mal varlıkları tespit edilip kayd edilirdi, görevde edinilen servetten sorguya çekilirdi.
- Valilerine ve memurlarına dolgun maaş verir, sıkı şekilde denetlerdi.
- Mısır valisi Amr b. As, Suriye valisi Muaviye b. Ebu Süfyan, Kufe valisi Sa'd b. Ebu Vakkas, Basra Valisi Ebu Musa el-Eş'arî, Hz. Ömer dönemi en meşhur valileri idi.
- Hz. Ömer ölmeden önce kendinden sonraki halifenin atadığı valileri 1 yıl değiştirmemesini vasiyet etti.
- Vilayetlere ilk kadı tayin eden Hz. Ömer idi, Ebu'd-Derdâ Medine, Şureyh b. Haris el-Kindi Kufe, Ebu Musa el-Eş'ari Basra, Osman b. Kays Mısır kadılığına atandılar.

Dört Halife Döneminde İdari ve Mali Yapı, Medeniyet ve Kültür

- Hz. Osman üç vilayetten oluşan Şam(Suriye)'i bir genel valinin Muaviye b. Ebu Süfyan'ın idaresine verdi. Eskiden burası; Dimeşk, Ürdün ve Filistin vilayetlerinden oluşurdu.
- Trablus, Kıbrıs, Ermenistan ve Taberistan ayrı vilayetler şeklinde idare ediliyordu.
- Hz. Osman vefat ettiğinde; Abdullah b. El-Hadramî Mekke, Ya'lâ b. Ümeye San'a'da, Abdullah b. Amir Basra'da Sa'd b. El-As Kufe'de, Abdulla b. Sa'd Mısır'da, Muaviye b. Ebu Süfyan Şam'da vali idi.
- Hz. Ali başa gelir gelmez çoğu valiyi azletti. Muğire Şu'be gibi bazı sahabi durumun sakinlemesine kadar beklemesini önerdiler, ama Hz Ali kabul etmedi.
- Ensardan Selh b. Huneyf Maviye'nin yerine Suriye'ye atandı ancak, Tebük'e vardığında Muaviye'nin adamları tarafından geri çevrildi.

Dört Halife Döneminde İdari ve Mali Yapı, Medeniyet ve Kültür

Mali Yapı:

Beytülmal

-Hz. Peygamber döneminde Beytülmal'in işleyişi Hz. Ebu Bekir döneminde devam etti. Görevlileri vardı.

- Hz. Ömer devrinde kurumlaştı ve gelişti. Medine'deki Beytülmal dışında vilayetlerde de merkeze bağlı Beytümaller kuruldu. Bazen kadılık ve Beytülmal görevliliğini tek şahsa vermişti.

Dört Halife Döneminde İdari ve Mali Yapı, Medeniyet ve Kültür

Devletin Gelirleri

Humus (Ganimetin beşte biri) Gayrimüslimlerden savaş yoluyla elde edilen her türlü mal ve esirlere ganimet (ganaim) denir. Kur'an'da 'enfal' kelimesi de kullanılmıştır.

- Ganimetlerle ilgili ayetler Bedir Savaşında nazil olmuştur.
- Ayete göre (Enfal 41) ganimetin beşte biri Allah'a, Rasulüne, Onun akrabasına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir.
- Ganimetler:
 - Savaş esirleri
 - Arazi
 - Menkul mallar
- Esirler erkekse, devlet başkanı; öldürme, köle haline getirme, fidye olarak veya karşılıklı mübadele veya karşılıksız serbest bırakma yetkisine sahipti. Kadın ve ocuk esirler öldürülmezdi.

Dört Halife Döneminde İdari ve Mali Yapı, Medeniyet ve Kültür

- Ganimet toprakları; Beni Kureyza, Hayber ve Vadil-Kura (Enfal 41) beşte dördü savaşçılara, beşte biri diğer gruplara dağıtılmıştır. Hayber ve Vadil-Kura arazisi yarıcılıkla işletmeye verilmiştir. Bu uygulama uzun sürmemiştir. Benu'n-Nadir ve Fedek arazileri barış yoluyla elde edilmişler (Haşr 6-8) Rasul-i Ekrem'e ait kabul edilmiş, Haşimoğullarının fakirlerine harcanmıştır. Hz. Ömer döneminde fethedilen topraklar yerli halkın elinde bırakılarak harac alınmıştır.
- Ganimet mallarının dağıtımı, (Enfal 41) göre belirlendi.Önce komutan, her askere öldürdüğü düşmanın silah, at vs.leri verir. Üstünlük gösterenlere ödül verirdi. Geri kalanı beş eşit hisseye ayırır, beşte dördünü savaşa katılanlara dağıtır, beşte birini de Beytülmale gönderir. Beytülmaldekiler; Allah, Peygamber, Peygamber'in yakınları, yetimler, düşkünler ve yolcular için harcanırdı.

Dört Halife Döneminde İdari ve Mali Yapı, Medeniyet ve Kültür

-Hz. Peygamber'den sonra Allah, Peygamber ve zilkurba hisseleri çok tartışılmıştır.

- Hz. Ebu Bekir Humus'u yalnızca ayete geçen son 3 zümreye dağıtmış, Hz. Ömer ve Osman ve Ali de aynı şekilde hareket etmişlerdir.

Fey: İslam Devletinin Gayrimüslim tebaadan aldığı cizye, harac ve ticaret malları vergisi, öşür ve diğer bazı gelirlere denir.

Cizye: İslam Devletindeki Gayrimüslim tebaanın erkeklerinden alınan baş vergisidir. Hz. Ebu Bekir ve Ömer döneminde devam etmiş, Hz. Ömer dönemi sonlarında değiştirilmiştir.

- Çocuk, kadın, fakir ve kilise görevlilerinden cizye alınmamıştır.

- Müslüman olan cizye alınmamıştır

-Cizye karşılığı zimmilerin can, mal ve inanç hürriyetleri güvence altına alınırdı.

- Korunamazlarsa cizyeleri geri verilirdi.

Dört Halife Döneminde İdari ve Mali Yapı, Medeniyet ve Kültür

Harac: Gayrimüslimlerin topraklarından alınan vergidir. Hz. Ömer zamanında konulmuştur. Fethedilen yerler üzerindeki insanlar esir kabul edilmeyip yerlerinde bırakılmıştır.

Ticaret Malları Vergisi (Uşür): Hz. Ömer zamanında başlayan bu uygulama, İslam toprağı olmayan yerlerden İslam topraklarına ticaret artmıştır fetihlerle. Hz. Ömer, bu vergiyi harbi tacirlerin müracaatı veya onların Müslüman tacirlerden vergi almaları üzerine koymuştur. Harbilerden onda bir, zimmilerden yirmide bir, Müslümanlardan zekat kırkda bir vergi alınması kararlaştırılmıştır.

Zekat: Hz. Peygamber zamanında belirlenmiştir. Hz. Ömer döneminde satılık atlar da dahil edilmiştir. Hz. Osman gizli malların (altın, gümüş) zekatını fertlere bırakmıştır, diğerlerini memur toplamıştır.

Dört Halife Döneminde İdari ve Mali Yapı, Medeniyet ve Kültür

Beytülmal gelirlerinin Harcama yerleri:

- Maaşlar
- Ordunun giderleri
- Diğer kamu giderleri: bayındırlık, eğitim vs.
- Zekat ve humus giderleri: Zekatın dağıtılacağı kimseler; fakirler, yoksullar, zekat memurları, müellefe-i kul[^]üb, kölelere, boğlular, cihad edenler ve yolda kalmışlar. Humus ise; yetimler, yolda kalmışlar, yoksullara verilirdi.
- Genel yardımlar: ihtiyaç sahiplerine.

Dört Halife Döneminde İdari ve Mali Yapı, Medeniyet ve Kültür

Fey gelirlerinin dağıtılması:

- Divan teşkilatı kurulmadan önce; Hz. Muhammed döneminde az olan fey gelirleri, Hz. Ebu Bekir döneminde Medine'deki Müslümanlara eşit olara dağıtılırdı.
- Fetihlerle birlikte fey gelirleri arttı, Hz. Ömer divan teşkilatını kurdu: fey yıllık olarak dağıtılmaya başlandı.
- Divan: Devlet idaresindeki çeşitli idari, askeri, mali hizmetlerin yerine getirilmesinde kullanılan defterlere, bunların ve devlet memurlarının buldukları yere, verilen isimdir.
- Muhacir ve Ensar defterlere kaydedilirken, Hz. Peygamber'in kabilesi Beni Haşim, Bedir'e katılanlar vd. sırasıyla yazılıyordu.
- Arapça tutulmuşlardır.Daha sora yerli dillerince tutuldular.
- Divandan en fazla atıyye verilenler; Hz. Abbas, Hz. Peygamber'in hanımları, ve Bedir ehli idi.
- Hz. Ömer kadınlara da feyden maaş bağlamıştır. Görevliler tayin etmiştir. Bazı bölgelerin atıyyelerini bizzat dağıtmıştır. Aylık yiyecek de dağıtmıştır.

Dört Halife Döneminde İdari ve Mali Yapı, Medeniyet ve Kültür

Medeniyet ve Kültür

Şehirlerin kuruluşu:

- Hz. Ömer zamanında Irak'ta Basra (635), ve Kufe (638), Mısır'da Fustat (642) eski Kahire şehirleri kurulu.
- Başlangıçta Basra ve Kufe karargah olarak kuruldu.
- Fustat çadır demek olup baştan bir çadır olara kuruldu.

Bayındırlık Hizmetleri:

- Ebu Musa Nehri; Hz. Ömer zamanında tatlı su getirmek için Dicle nehri ile Basra arasında açıldı.
- Sa'd Nehri; Ebar şehrine su getirmek için açıldı.
- Emirü'l-Mü'minin Nehri; Nil nehrin Kızıldeniz'e bağlayan kanaldır.
- Hz. Ömer zamanında, kışlalar, ahırlar, yollar, köprüler, kaallar, muhasebe daireleri yapıldı.
- Fethedilen yerlere ilk olarak cami yapımına özen gösterildi.
- Mescitler hem ibadet hem de eğitim ve adalet hizmetleri için kullanıldı
- Hz. Ömer zamanında hicret takvim başlangıcı olarak kabul edildi.

Dört Halife Döneminde İdari ve Mali Yapı, Medeniyet ve Kültür

Eğitim ve Öğretim:

- Dört halife okuma yazma bilirdi.
- Kur'an ve sünneti iyi bilen fetva vere alimlerdi.
- İslam dininin yayılması ve okuma yazmanın yaygınlaştırılması için çalıştılar.
- Kur'an Hz. Ebu Bekir döneminde toplanmış, Hz. Osman döneminde çoğaltılmıştır.
- Hz. Ömer zamanında Kur'an öğretmek üzere öğretmenler tayin edildi.
- Bedevilere de Kur'an öğretimine önem verildi
- Kur'an öğretiminin yanında Hadislerin neşrine de çalışılmıştır. Hz. Ömer bu konuda çok titiz davranmıştır